

Üveys Paşa Camii - Aydın

dan meydana gelmekte idi. 1843'te Said Mehmed Paşa valiliğe getirilince eyalet merkezi İzmir'e taşındı, ancak daha sonra, aynı zamanda Aydın sancağının merkezi durumunda bulunan Güzelhisar'a nakledildi. Damad Halil Paşa vali olunca eyalet merkezi tekrar İzmir oldu, hatta bu sebeple resmî yazışmalarda eyalete İzmir eyaleti dahi denildi. 1867'deki idarî düzenlemeler sırasında köklü değişiklikler yapıldı ve merkezi İzmir olan Aydın eyaleti Aydın, Denizli, Saruhan, İzmir ve Menteşe olmak üzere beş sancağa ayrıldı. Bunların içinde Aydın sancağı Aydın, Nazilli, Çine, Bozdoğan, Söke kazaları ve bunlara bağlı on dokuz nahiyeden; İzmir ise İzmir, Urla, Menemen, Foçalar, Kuşadası, Çeşme, Tire, Ödemiş kazaları ile on sekiz nahiyeden meydana gelmişti. 1908'de Karacasu kazasının ilâvesiyle altı kazaya bölünen Aydın sancağı, Cumhuriyet döneminde müstakil il oldu.

Aydın şehrinin merkez olduğu Aydın ili İzmir, Manisa, Denizli, Muğla illeri ve Ege denizi kıyıları ile çevrilidir. Merkez ilçesinden başka Bozdoğan, Buharkent, Çine, Germencik, İncirliova, Karacasu, Karpuzlu, Koçarlı, Köşk, Kuşadası, Kuyucak, Nazilli, Söke, Sultanhisar, Yenihisar ve Yenipazar adlı on altı ilçeye ve otuz bucağa ayrılmıştır, sınırları içerisinde 509 köy bulunmaktadır. 8007 km² yüzölçüme sahip Aydın ilinin 1990 sayımına göre nüfusu 826.233, nüfus yoğunluğu ise 103 idi. Topraklarının % 63'ü dağlık olup Büyük Menderes ovası, Çine ovası, Büyük Menderes nehri ve kolları, Bafa gölünün bir kısmı il sınırları içinde kalır.

İlin ekonomik değere sahip mahsulleri arasında pamuk, üzüm, incir, zeytin ve tütün başta gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 1/1 m, s. 81-86; nr. 8, s. 254-256; nr. 87, s. 281-282; nr. 148, s. 472-474; nr. 166, s. 443; TK, TD, nr. 129, vr. 144^a; nr. 289, s. 1; nr. 156, s. 1; BA, MAD, nr. 3098, s. 11; BA, KK, *Mevkufat*, nr. 2791, vr. 16^b-17^a; Ebü'l-Fidâ, *Ta'vütü'l-büldân* (nşr. Ch. Schier), Dresden 1846, s. 211; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 330; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1390, vr. 280^a; Aşıkpaşazâde, *Târih*, s. 67, 107-108; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 150-159; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 636; *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1964, s. 19; Texier, *Küçük Asya*, II, 169-192; Cuinet, III, 539 vd.; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 119-120; Mektupcu Fehmi, *Aydın Vilâyeti Salnâmesidir (1304)*, İzmir 1304; İbrâhim Câvid, *Aydın Vilâyetine Mahsus Salnâme (1308)*, İzmir 1308, II, 542-544; *Aydın Vilâyeti Salnâmesi (1307, 1312, 1326)*, İzmir 1307, 1312, 1326; Lutfî, *Târih*, I, 207; R. M. Riefstahl, *Cenûbu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berkün), İstanbul 1941, s. 29-32; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökçay), Ankara 1944, s. 24-26; Hikmet Şölen, *Aydın İli ve Yörükler*, Aydın 1945; a.mlf., - Asaf Gökbel, *Aydın İli Tarihi*, İstanbul 1936; Himmet Akın, *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 28-29, 86-103; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 505; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles-London 1971, s. 250-254; *Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın: 1973 İli Yıllığı*, İzmir 1973; Elizabeth Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteşe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 24-29, 42; W. Ruge, "Tralleis", *RE*, VI/2, s. 2093-2128; Besim Darkot - Mükrimin Halil Yınanç, "Aydın", *İA*, II, 61-63; Fr. Taeschner, "Aydın", *Et*² (İng.), I, 782-783.

FERİDÜN EMECİN

AYDIN, Hüsrev

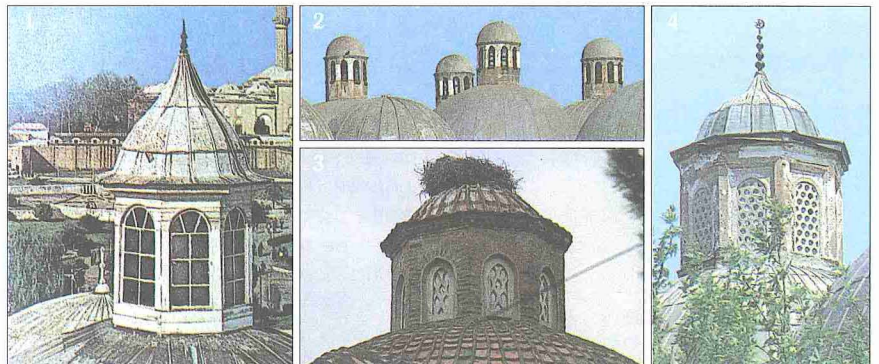
(bk. HÜSREV HOCA).

AYDINLIK FENERİ

Yapıların tepeden gün ışığı almasını sağlamak üzere örtü sistemine yerleştirilen ışıklık.

Avrupa dillerinde Latince kökenli *lanterna*, *laterna* (fener, fânus) kelimesiyle adlandırılan bu yapı unsuru, genellikle kubbe tepelerinde yer alan çokgen planlı bir baca veya küçük bir kule şeklindedir. Aydınlik feneri Anadolu Selçuklu mimarisinde ayrı bir önem taşır. Dışa açıklığı az, pencereleri küçük ve dar olan Selçuklu yapılarının iç mekânları gündüz dahi loştur. Bu loşluğu ekonomik bir şekilde gidermek için tepeden gelen güneş ışığını yapının merkezî bir noktastandan içeriye almak gerekmiş ve böylece aydınlık feneri doğmuştur. Rönesans'tan itibaren Batı mimarisinde de yaygın olarak kullanılan aydınlık feneri zaman zaman evlere de uygulanmış olmakla beraber genellikle hamam, han, zâviye, şifahâne, medrese ve nâdiren cami gibi büyük programlı yapılarda gelişmiştir. Daha çok cephelerinde pencereler bulunan üstü kapalı kuleler şeklinde yapıldığı görülmekte, üstü tamamen cam kaplı basık bir kasnak şeklinde olanlarına da rastlanmaktadır. Cephedeki pencerelerin büyümesiyle zamanla fonksiyonunu kaybeden ve klasik Osmanlı camilerinde yerini kasnak pencerelerine, hamamlarda da genellikle filgözü ışıklıklara bırakan bu eleman, hanlarda ve bazı sivil yapılarda yaşamaya devam etmiştir. İznik'te Nilüfer Hatun İmaretî,

Aydınlık feneri örnekleri: 1- Edirne Beylerbeyi Camii. 2- Edirne Sultan Beyazıt Şifahanesi. 3- İznik Nilüfer Hatun İmaretî. 4- Bursa Yeşilcamî

Edirne'de Eski Cami ve Sultan Bayezid Şifahanesi, Bursa'da Yeşilcami, Konya'da Meram Hamamı, İstanbul Sultanahmet'te Ayasofya Hamamı (Haseki Hamamı), Beşiktaş Sahilsarayı, Süleymaniye ve Fâtih medreseleri, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü ve Buda'da (Budapeşte) Gülbaba Türbesi, aydınlık feneri olan yapılardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balıyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 21; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 221, 245; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 95; SA, I, 130-140.

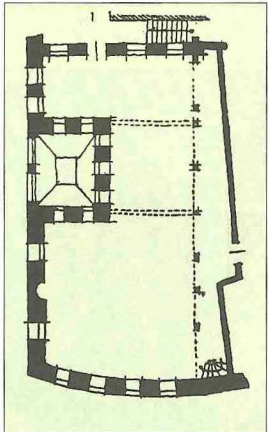

SELÇUK MÜLÂYİM

AYDINOĞLU TEKKESİ

**İstanbul Eminönü'nde
Alemdar ve Hüdâvendigâr caddelerinin
kavşağında yer alan
XV. yüzyıl sonlarında veya
XVI. yüzyıl başlarında yapılmış
bir tekke.**

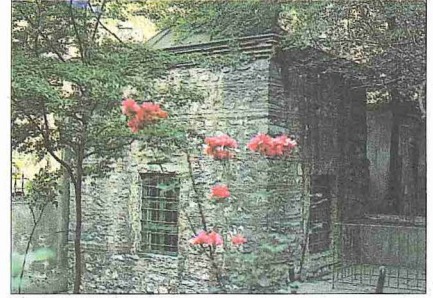
Kaynaklarda Aydınzâde, İzzî Efendi, Saçlı Emîr, Saçlı Emîr Muhyiddin ve Ünsî Hasan Efendi tekkesi adlarıyla da anılır. Bânisi, bir aralık İstanbul kadılığı da yapan II. Bayezid devri ulemâsından Saçlı Emîr lakaplı Tebrizli Abdullah oğlu Muhyiddin Mehmed Efendi'dir. Mescid-zâviye niteliğinde olduğu anlaşılan ilk tekke, tesbit edilemeyen bir tarihte, önceleri Kasım Çavuş adlı bir hayır sahibince yaptırılmış ve bir depremde (muhtemelen kıyâmet-i suğrâ denilen 1510 depremi) yıkılmış bulunan eski bir mescidin yerine inşa edilmiştir. 1095'te (1683-84) tekkenin postnişinlerinden Aydınoğlu (Aydınzâde) Şeyh Mehmed Efendi bir minber ilâvesiyle mescid - tevhidhâneyi camiye çevirmiş, ayrıca şadırvan ve avlu kapı-

Aydınoğlu
Tekkesi
semâhânesinin
plan-krokisi
(İstanbul
Ansiklopedisi,
III, 1522)

sı yanına küçük bir çeşme yaptırmıştır. Mehmed Efendi'nin yerine geçen Şeyh Ünsî Hasan Efendi'nin ölümünden sonra (1724) kabri üzerine kâgir bir türbe inşa ettirilmiştir. Aydınoğlu Tekkesi uzun zaman küçük bir cami-tevhidhâne, bir sofa ve iki odadan meydana gelen müştemilât ile şadırvan, çeşme, türbe ve hazîreden müteşekkil, oldukça sınırlı bir mimari programa sahip mütevazî bir zâviye hüviyetini korumuştur. İstanbul'da büyük tahribat yapan 1892 depreminde zarar gören tekke, son dönemdeki şeyhlerinin en tanınmış olan Mehmed Bedreddin İzzî Efendi (ö. 1920) tarafından üç defa tamir ettirilmiş, şeyh efendinin, dervişleri ve muhipleriyle beraber bizzat işçi olarak çalıştığı bu onarımlarda tekkeye harem, selâmlık ve derviş hücreleri gibi yeni bölümler ilâve edilerek eskileri yenilenmiş yahut tâdil edilmiş ve bu arada tevhidhâne üç defa büyütülmüştür. Ayrıca tekkenin kaybolmuş olan vakıfları yeniden tanzim edilmiş ve bunlara yenileri eklenmiştir. Böylece mimari programı genişletilmiş ve gelirleri arttırılmış olan Aydınoğlu Tekkesi 1925'te kapatıldıktan sonra metrük kalarak harap olma yoluna girmiş ve 1960'larda da yıktırılmıştır. Günümüzde tekkeden arta kalanlar Ünsî Hasan Efendi'nin türbesi, hazîre, şadırvan ve yıktırıldıktan sonra geriye çekilerek yeniden yaptırılan ihata duvarıdır.

Mevcut meşâyih listesi Halvetiyye'den Kutub Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1075/1664-65) ile başladığından tekkenin ilk zamanlarda hangi tarikata bağlı olduğunu tesbit etmek zordur. Ancak tekkenin, Kutub Ahmed Efendi'nin yerine postnişin olan Aydınoğlu Şeyh Mehmed Efendi ile Kâdiriyye'ye, 1095'te (1683-84) bu zatın meşihattan tard ve yerine Vezir Karahasanoğlu Mustafa Paşa'nın delâletiyle Şeyh Ünsî Hasan Efendi'nin tayin edilmesiyle, Halvetiyye-Karabaşîyye'ye (bir süre sonra Şâbâniyye'ye), 1742'de Köstendilli Şeyh Ali Efendi'nin oğlu Şeyh Seyyid Muhyiddin Efendi'nin posta geçmesiyle bu tarikatın Ramazâniyye (bir süre sonra Cerrâhiyye) koluna ve son olarak da Şeyh Osman Şems Efendi'nin halifelerinden Mehmed Bedreddin İzzî Efendi'nin postnişin olmasıyla 1894'ten itibaren de tekrar Kâdiriyye'ye intikal etmiştir. Son zamanlarında ise tekkede haftada dört defa Kâdirî ve Halvetî-Şâbânî âyini icra edildiği bilinmektedir. Aydınoğlu Tekkesi her ne kadar bir âsitâ-

Aydınoğlu Tekkesi'nden günümüze ulaşmış tek yapı olan, tekkenin bânisi Ünsî Hasan Efendi'nin türbesi ve aynı yapının kitabesi - Sirkeci / İstanbul

ne* değilse de postnişinlerinden çoğunun seçkin şahsiyetleri sayesinde ve özellikle Şeyh İzzî Efendi'nin meşihat yıllarında (1894-1920) kalabalık bir derviş topluluğunun yanı sıra diğer tarikat ehlin-den, ulemâdan, sanat ve müzik erbabından birçok kişinin de feyiz aldığı canlı ve verimli bir tarikat merkezi haline gelmiştir.

Tekke binalarının başlangıçtan XIX. yüzyıl sonlarına kadar uğramış olduğu değişiklikler hakkında yukarıda belirtilenlerden başka etraflı bilgi bulunmamaktadır. Tekkenin 1892 depreminden sonra geçirmiş olduğu çeşitli onarımlar sonunda aldığı şekil ise şöyle özetlenebilir: Birimler, arsanın çoğunu kaplayan ve kuzey kesiminde bulunan bir binanın içinde toplanmıştır. Söz konusu bina, farklı malzemelerden yapılmış ve değişik cephe görünüşleriyle birbirinden kolayca ayırt edilebilen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Kuzeyde, Hüdâvendigâr caddesine açılan müstakil kapısı ile üç katlı harem bölümü yer alır. Caddeye bakan doğu cephesinde payandaların takviye ettiği kademeli çıkmalara sahip olan harem dairesi, iç taksimatı ve dış görünümü ile herhangi bir ahşap meskenden farksızdır. Bunun güneyinde, tevhidhâneyi ve selâmlık mekânlarını barındıran iki katlı bölüm bulunmaktadır. Bu kesimin cadde üzerindeki doğu duvarı, kesme taştan bir temel üzerine Ba-